

Łódź, 22 listopada 2023 r.

Prof. dr hab. Sławomir Cieślak

Kierownik Katedry Postępowania Cywilnego I

WPiA Uniwersytetu Łódzkiego

Recenzja pracy doktorskiej Piotra Fika

„Postępowanie nakazowe i upominawcze w prawie polskim w świetle podstaw wydania nakazu zapłaty”

I. Ocena wyboru tematu pracy

Temat pracy jest bardzo trafny. Co prawda w literaturze polskiej ukazało się już wiele opracowań odnoszących się do dwóch procedur odrębnych w procesie cywilnym, w których wydawany jest nakaz zapłaty. Autor podjął się jednak zbadania tych procedur pod kątem podstaw wydania orzeczeń merytorycznych, tak by możliwe było ustalenie czy spójna jest regulacja procesowa i czy podstawy wydania nakazu dostosowane są do charakteru postępowania, w którym jest wydawany. W literaturze polskiej brakuje takiego całościowego przedstawienia w formie monograficznej procedury nakazowej i

upominawczej w kontekście podstaw wydania merytorycznych orzeczeń w tych postępowaniach. W 2019 r. ukazała się monografia dr. M. Kostwińskiego („Merytoryczne rozpoznanie sprawy w procesie cywilnym w ramach konstrukcji odwrócenia sporu”, Warszawa 2019), jednak główny akcent został w niej postawiony na czynności procesowej, jaką stanowi wydanie nakazu zapłaty. Analiza przeprowadzona w rozprawie jest wobec tego ważna dla teorii procesu cywilnego i stanowi potrzebną wypowiedź naukową w dyskursie prowadzonym co do problemu optymalnej struktury systemu procesu cywilnego, ze szczególnym uwzględnieniem podstaw wydania nakazów w postępowaniu nakazowymi i upominawczy. Chodzi w nim przede wszystkim o to, które procedury charakteryzują się na tyle istotnymi odstępstwami od regulacji zwykłego trybu procesowego, że uzasadniają utworzenie odrębnego elementu w strukturze procesu cywilnego. Stąd też postawione w rozprawie (s. 14) pytanie badawcze dotyczące potrzeby utrzymywania podziału nakazów zapłaty na nakazy typu upominawczego i nakazowego ma kluczowe znaczenie dla teorii i praktyki postępowania cywilnego. Autor próbuje ponadto określić kierunki rozwoju postępowania nakazowego i upominawczego, przy uwzględnieniu także procesu automatyzacji wymiaru sprawiedliwości wiążącego się z ekspansją technik informatycznych.

II. Metody badawcze

W pracy zastosowano przede wszystkim metodę analizy logiczno-językowej, którą umiejętnie uzupełniano metodą historycznoporównawczą i prawnoporównawczą. Do obcej regulacji i poglądów doktryny nawiązywano przy okazji omawiania zagadnień szczegółowych, a więc bez wyodrębniania specjalnych podrozdziałów im poświęconym, np.: na s. 214 co do wyłączenia dopuszczalności wydania upominawczego nakazu zapłaty z powodu oczywistej bezzasadności powództwa; na s. 219 co do automatyzacji niemieckiego

postępowania upominawczego; na s. 248 co do niemieckiego *Mahnverfahren*; na s. 251 co do planów automatyzacji postępowania upominawczego w Estonii. Taki sposób prowadzenia badań porównawczych znacząco ułatwia wykorzystanie obcych rozwiązań przy rozwiązywaniu problemów procesowych występujących w polskim postępowaniu cywilnym.

III. Ocena struktury opracowania

Struktura rozprawy jest co do zasady prawidłowa i dostosowana do sposobu zakreslenia jej tytułu. Podzielono ją na pięć rozdziałów. Pierwszy rozdział zawiera charakterystykę czynności decyzyjnej, jaką stanowi nakaz zapłaty wydawany w postępowaniu nakazowym i upominawczym. Nakaz zapłaty to centralny element procedury nakazowej i upominawczej, która jest oparta na konstrukcji odwrócenia sporu, dlatego rozpoczęcie analizy od charakterystyki tej czynności można tłumaczyć chęcią jej wyeksponowania. Wydaje mi się jednak, że lepszym rozwiązaniem byłoby przedstawienie w pierwszej kolejności charakteru i miejsca omawianych procedur odrębnych w systemie procesu cywilnego, a dopiero w następnej kolejności zaprezentowanie czynności, która w tych procedurach jest podejmowana. Rozumiem jednak, że autor przyjął inną koncepcję opracowania.

Rozdział drugi obejmuje próbę sprecyzowania charakteru ww. postępowań oraz określenia jej miejsca w strukturze systemu procesu cywilnego. Wnioski z obu tych rozdziałów umożliwiają autorowi dokonanie oceny czy cechy charakterystyczne obu tych procedur uzasadniają ich odrębne funkcjonowanie w systemie procesowym, a ponadto – czy sposób określenia podstaw wydania w nich nakazu zapłaty jest dostosowany do ich charakteru, a więc czy zapewniona jest spójność regulacji ustawowej. Kolejne dwa rozdziały zawierają odpowiednio

przedstawienie podstaw wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym i upominawczym. Swoistą klamrę spinającą całość rozważań stanowi rozdział piąty. Obejmuje on nie tylko przewidywania autora co do możliwości wykorzystania nowoczesnych środków informatycznych w postępowaniu cywilnym, zwłaszcza w procedurach opartych na konstrukcji odwrócenia sporu, ale zamieszczono w nim cenne uwagi natury aksjologicznej, które mają kluczowe znaczenie dla wyznaczenia kierunków rozwoju postępowania cywilnego. Konstrukcja rozprawy spełnia wymagania poprawnego podziału logicznego, zakresy znaczeniowe tytułów poszczególnych rozdziałów są rozłączne, a ich suma pozwala wyczerpać zakres znaczeniowy tytułu całej rozprawy. Podsumowując stwierdzam, że struktura pracy jest zasadniczo prawidłowa, z zastrzeżeniem odnoszącym się do kolejności dwóch pierwszych rozdziałów.

IV. Merytoryczna ocena pracy

Praca jest opracowaniem dojrzałym, świadczącym o wnikliwym przeprowadzeniu przez autora badań naukowych, których wyniki zawarto w poszczególnych rozdziałach. Zawiera ona samodzielne ujęcie wielu poruszanych w niej problemów prawnych. Rozważania merytoryczne przy rozstrzygnięciu problemów szczegółowych stoją na wysokim poziomie. Trzeba przy tym podkreślić lekkość, z jaką czyta się rozprawę.

Rozważania w **rozdziale pierwszym** poświęcono charakterystyce nakazu zapłaty jako orzeczenia sądowego. Z punktu widzenia celu całej pracy są one potrzebne i mają charakter porządkujący. Na pozytywną ocenę zasługują już początkowe uwagi odnoszące się do etymologii pojęcia „orzeczenie”. Autor sięgnął do polskiej tradycji prawniczej pochodzącej z okresu przedrozbiorowego, w której funkcjonowały takie pojęcia jak: ortel, osąd, rozsąd, wyrzeknienie, wyrzeczenie oraz wyrok (s. 16). Jest to ważne, by w opracowaniach naukowych ukazywać wpływ rozbiorów na przerwanie rozwoju polskiej myśli prawniczej

(autor czyni to też w rozdziale drugim na s. 85), a w tym zwłaszcza cenne jest prezentowanie przekształceń terminologicznych, które mają kluczowe znaczenie w rozwoju prawoznawstwa. Na podkreślenie zasługuje dbałość autora o uchwycenie subtelnych różnic między używanymi w języku prawniczym pojęciami, jak choćby akcentowana potrzeba odróżniania postaci i formy orzeczenia (W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, wyd. 14, Warszawa 2023, s. 305), która nie jest powszechnie zauważana w literaturze (s. 16), chociaż nie zawsze jest to realizowane w rozprawie w sposób konsekwentny, np. na s. 35 użyto określenia forma wyroku, zamiast postać wyroku.

W rozdziale pierwszym autor zajął stanowisko w sporze występującym od wielu lat w literaturze prawa procesowego cywilnego co do dopuszczalności wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym jedynie co do jednego ze skumulowanych roszczeń albo co do części jednego roszczenia procesowego. W pełni zasługuje na aprobatę pogląd autora o niedopuszczalności takiego działania. Trafny jest także argument powołany na uzasadnienie tego poglądu odnoszący się do brzmienia art. 480² § 1 k.p.c. i zastosowane przez autora wnioskowanie *a contrario* z regulacji dopuszczającej częściowe uwzględnienie powództwa w europejskim postępowaniu nakazowym (s. 40-41). Konsekwentnie łączony jest ten pogląd z cechą jednokierunkowości nakazu zapłaty (s. 68).

W analizowanym rozdziale pierwszym podjęto również kontrowersyjne zagadnienie dopuszczalności zabezpieczenia roszczenia przed wszczęciem elektronicznego postępowania upominawczego. Autor opowiedział się za dopuszczalnością takiego zabezpieczenia, pomimo że umorzenie elektronicznego postępowania upominawczego wskutek wniesienia sprzeciwu przez pozwanego powoduje upadek zabezpieczenia stosownie do art. 744 § 1 k.p.c. Na uzasadnienie swojego poglądu autor powołał argument, że udzielenie i wykonanie takiego zabezpieczenia może w pewnych sytuacjach skłonić obowiązane do rezygnacji

z zaskarżenia nakazu zapłaty. Dostrzega on jednak specyfikę takiej sytuacji procesowej i formułuje postulat *de lege ferenda* zmiany stanu prawnego przez odsunięcie momentu upadku zabezpieczenia do upływu terminu do wytoczenia powództwa o zabezpieczone roszczenie w innym niż elektroniczne postępowanie upominawcze postępowaniu (s. 57-58). Zarówno sposób wykładni obowiązujących w tej kwestii przepisów, jak i sformułowany postulat *de lege ferenda*, świadczą o bardzo dobrym zrozumieniu praktycznych konsekwencji regulacji procesowej i dysponowaniu przez autora intuicji prawniczej przy rozstrzyganiu złożonych problemów prawnych, w czym niewątpliwie pomaga mu praktyka adwokacka. Dostrzegając problem identyfikacji roszczenia procesowego uwzględnionego w nakazie zapłaty pod kątem ustalenia jego wpływu na dopuszczalność dochodzenia roszczeń w innych procesach z udziałem tych samych stron procesowych, sądzę jednak, że wystarczające jest w tym celu odwołanie się do treści pozwu inicjującego postępowanie zakończone wydaniem nakazu zapłaty, bez potrzeby zmiany stanu prawnego, za którą opowiada się autor (s. 69).

Natomiast za w pełni uzasadniony trzeba uznać pogląd autora o braku spójności regulacji normatywnej odnoszącej się do długości terminów do zaskarżania różnych orzeczeń: nakazu w postępowaniu nakazowym, nakazu w postępowaniu upominawczym czy apelacji od wyroku (s. 76-77). W tym zakresie dokonując aksjologicznej oceny można dodatkowo zauważyć, że regulacja ta nie spełnia kryterium racjonalności proceduralnej w postaci konieczności zachowania spójności regulacji procesowej (na temat tego kryterium S. Cieślak, Założenia aksjologiczne postępowania cywilnego [w:] Duża nowelizacja KPC z 4 lipca 2019 r., red. S. Cieślak, Łódź 2020, s. 23). Zgodzić się też trzeba z autorem, że ujednoczenie terminów zaskarżenia przez wydłużenie okresu do wniesienia sprzeciwu od upominawczego nakazu zapłaty do miesiąca od jego doręczenia pozwanemu stanowiłoby także wzmocnienie zasady równouprawnienia stron,

przez umożliwienie pozwanemu rzetelnego przygotowania się do procesu. W tym fragmencie (s. 78, 81-82) rozważań znalazło się nieprecyzyjne określenie zarzutów od nakazu zapłaty jako środka odwoławczego, podczas gdy jest to szczególny środek zaskarżenia nieodznaczający się dewolutywnością.

Dla realizacji założonego celu rozprawy ważne są analizy zamieszczone w **rozdziale drugim**, które poświęcono charakterowi procedur nakazowych i upominawczych i ich miejscu w systemie procesu cywilnego. Warto podkreślić, że badania te są wszechstronne, nie ograniczono ich do prostej analizy struktury dynamicznej postępowań, ale w należyтым zakresie uwzględniono także zbiegi różnych procedur przy rozpoznawaniu tej samej sprawy, w tym istotne w praktyce i teorii zjawisko krzyżowania się postępowań nakazowych i upominawczych z innymi rodzajami procesów. Sformułowane wnioski co do charakteru obu procedur i występujących w tym zakresie różnic nie budzą zastrzeżeń. *De lege lata* postępowanie nakazowe jest postępowaniem fakultatywnym, dokumentowym i dwufazowym (s. 115), natomiast postępowanie upominawcze jest postępowaniem obligatoryjnym i jednofazowym (s. 130, 133). Występuje powiązanie charakteru tych procedur ze sposobem unormowania podstaw orzeczeń merytorycznych w nich wydawanych, tj. pozytywna regulacja w wypadku postępowania nakazowego i negatywna w odniesieniu do procedury upominawczej (s. 138).

W drugim rozdziale autor zajął stanowisko co do kontrowersyjnych zagadnień w doktrynie prawa procesowego cywilnego. Autor wypowiedział się w przedmiocie prawidłowej wykładni przepisu art. 128¹ k.p.c., który dodano w ramach nowelizacji z 9 marca 2023 r. Uznał on trafnie, że surowy rygor w postaci pominięcia wniosku przez organ procesowy odnosi się jedynie do wniosku dowodowego zamieszczonego wyłącznie w uzasadnieniu pisma procesowego. W konsekwencji zamieszczenie wniosku o wydanie nakazu zapłaty wyłącznie w uzasadnieniu pozwu nie stanowi podstawy do jego pominięcia (s. 101). Zasadne

jest też przyjęcie przez autora braku możliwości złożenia tego wniosku w piśmie procesowym składanym już po wniesieniu pozwu (s. 102).

Rozdział trzeci obejmuje charakterystykę podstaw wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym. W tym rozdziale wyrażono tezę, iż charakter postępowania nakazowego przemawia za tym, że dokumenty urzędowe wystawione w języku obcym mogą stanowić podstawę wydania nakazu zapłaty, jeśli są przetłumaczone na język polski przez tłumacza przysięgłego. Jako uzasadnienie tej tezy powołano konieczność zapewnienia równości stron, a w szczególności stworzenia realnej możliwości zapoznania się z faktycznym uzasadnieniem nakazu przez pozwanego i podjęcia przez niego decyzji w przedmiocie jego zaskarżenia (s. 157). W ten sposób autor konsekwentnie nawiązuje do ustalonego w poprzedzającym rozdziale charakteru postępowania nakazowego (s. 200). W tym rozdziale są zamieszczone rozważania mające wysoki walor naukowy, które odnoszą się do kwestii dopuszczalności wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym na podstawie dokumentów mających moc dokumentu urzędowego, ale niespełniających wszystkich wymagań stawianych tym dokumentom. Sposób argumentacji świadczy o dojrzałości badawczej autora (s. 163-167). Ocenę tę trzeba odnieść również do sformułowanego poglądu o braku konsekwencji ustawodawcy w tworzeniu katalogu dowodów uzasadniających wydanie nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym. Przejawia się on w obniżeniu stopnia wiarygodności dokumentów wymienionych w art. 485 § 2¹ k.p.c. w porównaniu z pozostałymi dokumentami wymienionymi w art. 485. Trzeba podzielić zapatrywanie autora, iż nie powinno się poszerzać katalogu podstaw do wydania nakazu zapłaty o dokumenty o obniżonym stopniu wiarygodności (s. 201). Cenna dla praktyki postępowania cywilnego jest dokonana charakterystyka dokumentów uzasadniających wydanie nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym. Warto jedynie zauważyć, że prezentując obowiązujący stan prawny jako podstawę nakazu zapłaty autor

wskazał także warranty i rewery (s. 150), które usunięto z regulacji art. 485 k.p.c., co trafnie już zaznaczono na s. 200. Ponadto, o ile pobieżne przedstawienie w pracy czeku jako podstawy wydania nakazu zapłaty (s. 192-193) w pełni uzasadnia niewielkie jego znaczenie w praktyce postępowania nakazowego, o tyle więcej miejsca warto było poświęcić problematyce badania przez sąd stosunku podstawowego stanowiącego przyczynę wystawienia weksla. Problem ten jest ważny w praktyce i teorii i warto było go rozwinąć.

Rozdział czwarty zawiera analizę podstaw wydania upominawczego nakazu zapłaty, a więc nakazu wydawanego w postępowaniu upominawczym, elektronicznym postępowaniu upominawczym oraz europejskim postępowaniu nakazowym. Istotę różnicy pomiędzy sposobem ukształtowania podstaw do wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym oraz upominawczym upatruje autor w tym, że w pierwszym z nich podstawy unormowano w sposób pozytywny tworząc katalog dokumentów, w drugim zaś uregulowano je w sposób negatywny (s. 204). Trafna jest teza, według której przy ocenie czy zachodzą podstawy wyłączające wydanie upominawczego nakazu zapłaty na podstawie art. 499 § 1 k.p.c. sąd opiera się na treści pozwu oraz dołączonych do niego dokumentach, pomimo że nie jest prowadzone postępowanie dowodowe (s. 211, 222, 224). W ocenianym rozdziale czwartym autor dokonał także wykładni podstawy wyłączającej wydanie nakazu wówczas, gdy twierdzenia co do faktów budzą wątpliwość (art. 499 § 1 pkt 2 k.p.c.). Z pewnym sceptycyzmem podchodzę do sformułowanej w rozprawie propozycji zmiany treści powołanego przepisu w ten sposób, żeby dookreślić wątpliwość uzasadniającą wyłączenie wydania nakazu zapłaty jako poważną (s. 221). Lepiej pozostawić obecne brzmienie przepisu do wykładni przez rozsądnego orzecznika. Dodanie ocennego przymiotnika w przepisie może w praktyce rodzić większe problemy procesowe.

Szczególne walor naukowy mają uwagi zamieszczone w **piątym rozdziale**, w którym poddano ocenie obecny kształt procedury nakazowej i upominawczej,

ze szczególnym uwzględnieniem aksjologii procesu cywilnego. Przy dokonywanych ocenach nawiązywano w nim do wyróżnianych wartości proceduralnych stanowiących swoiste punkty odniesienia, które wynikają z różnych aktów pozakodeksowych. W tym zakresie pozytywnie wypada ocenić sięgnięcie m.in. do europejskich zasad postępowania cywilnego przygotowanych przez Europejski Instytut Prawa (ELI/UNIDROIT), w których wyeksponowano znaczenie zasady proporcjonalności w regulacji procesowej (s. 231). Warto jednak zaznaczyć, że zasada ta ma też umocowanie w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP i to źródło zasługiwało na powołanie w kontekście oceny aksjologicznej ograniczenia praw procesowych pozwanego w pierwszym stadium postępowania nakazowego. W rozdziale piątym wyrażono opinie odnoszące się do wielu kwestii, od zupełnie kluczowych odnoszących się do możliwości automatyzacji postępowania nakazowego i upominawczego, aż po określenie jej konsekwencji w postaci wpływania na poszanowanie wartości proceduralnych stanowiących aksjologiczne założenia postępowania cywilnego. Trzeba się zgodzić ze stanowiskiem, że konieczność poszanowania tych wartości przemawia za wykorzystaniem automatyzacji jedynie jako środka wsparcia działalności orzeczników, nie zaś jako środka zastępującego człowieka przy wymierzaniu sprawiedliwości. Słusznie autor odwołuje się w tym zakresie do kultury antropocentrycznej, w której działalność człowieka ma znaczenie podstawowe przy udzielaniu ochrony prawnej innym członkom społeczności ludzkiej. W ten sposób dochodzi do poszanowania godności człowieka jako podstawowej wartości chronionej także w ramach działalności ludzkiej, jaką stanowi postępowanie cywilne (S. Cieślak, Założenia aksjologiczne ..., s. 23). Opinie autora wyrażane w tej kwestii należy w pełni podzielić (s. 254). Optymalnym kierunkiem rozwoju procedury cywilnej powinno być stworzenie jednego systemu teleinformatycznego pozwalającego na obsługiwanie wszelkich procedur cywilnych, przy wykorzystaniu modelu doradczego automatyzacji (s. 258). Jak trafnie uznaje autor, model doradczy jest determinowany przez paradygmat

sądowego wymiaru sprawiedliwości sprawowanego przez człowieka, wobec człowieka i dla człowieka (s. 277).

Podsumowując merytoryczną ocenę rozprawy stwierdzam, że stanowi ona cenną wypowiedź naukową rozwijającą naukę prawa procesowego cywilnego. Oprócz typowego dla nauki procesu cywilnego badania procedury pod kątem jego struktury statycznej i dynamicznej, autor uwzględnił też problem zbiegów procedur przy rozpoznawaniu tej samej sprawy, których następstwa są określane w nauce mianem powiązań wewnątrzsystemowych. Ponadto, sięgnięto do aksjologicznej płaszczyzny badania procedur, przez co teoretyczne ujęcie tematu badawczego trzeba uznać za pełne.

V. Ocena formalnej strony pracy

Wymaga podkreślenia umiejętność formułowania przez autora myśli w sposób prosty, jasny i logiczny, za pomocą krótkich zdań, co powinno charakteryzować prawnicze prace naukowe. Sprawia to, że pracę czyta się bardzo dobrze. Autor posługuje się precyzyjnym językiem prawniczym, co ma szczególne znaczenie w wypadku prac z dogmatyki postępowania cywilnego.

Źródła w pracy powołano w sposób prawidłowy. Dobrano je w sposób odpowiedni do tematu pracy. Dotyczy to również opracowań z obcych porządków prawnych. Jako przykład można podać powoływanie, obok rozwiązań austriackich i niemieckich, także regulacji innych państw, które są szczególnie zaawansowane z punktu widzenia przedmiotu badania, np. dostrzeżono postępy w zakresie informatyzacji procedury cywilnej w państwach bałtyckich na przykładzie Estonii (s. 251).

W pracy zdarzają się jedynie drobne usterki interpunkcyjne. Nie umniejsza to jednak ogólnej bardzo wysokiej oceny rozprawy.

VI. Konkluzja

Biorąc pod uwagę sformułowane w recenzji oceny częściowe, stwierdzam, że recenzowana praca doktorska Pana Piotra Fika, zatytułowana „Postępowanie nakazowe i upominawcze w prawie polskim w świetle podstaw wydania nakazu zapłaty”, prezentuje Jego ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie nauki prawne oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Praca ta zawiera oryginalne rozwiązanie postawionego problemu naukowego. W konsekwencji praca bez żadnych wątpliwości spełnia wymagania ustawowe przewidziane w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, które są niezbędne do uzyskania stopnia naukowego doktora.

Sławomir Cieślak